

Ewelina Górka
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

DOI: 10.48261/2299.890X.11.2022.09

ORCID: 0000-0002-0121-3783

Seria „Bez cenzury” (1977–1981) w polityce wydawniczej Instytutu Literackiego w Paryżu

Instytut Literacki w Paryżu, kierowany przez Jerzego Giedroycia w latach 1946–2000, był ośrodkiem zajmującym się wydawaniem zarówno książek, jak i czasopism – tj. „Kultury” paryskiej i „Zeszytów Historycznych”. Działalność wydawnicza odgrywała dużą rolę, zwłaszcza ze względu na poruszaną problematykę i możliwości docierania publikacji do Polski. Pozycje wydawane przez Instytut Literacki w Paryżu często odnosiły się bowiem do bieżących problemów, komentując je i omawiając. Seria analizowana w niniejszym artykule pojawiła się w 1977 r., a książki w jej ramach ukazywały się przez cztery lata.

Głównym celem artykułu jest analiza publikacji wydanych w serii „Bez cenzury” w latach 1977–1981 w kontekście polityki wydawniczej Instytutu Literackiego. W związku z tym zwrócę uwagę na historię powstania serii jako oddzielnej inicjatywy bez cenzury właśnie. Analiza treści pozwoli na ustalenie, jaki jest zakres tematyczny serii, a także którzy autorzy publikowali w jej ramach. Analiza genologiczna umożliwi wskazanie, jakie gatunki zostały wybrane dla realizacji tych tematów. W szerszym kontekście przeprowadzone analizy posłużą ustaleniu, jakie znaczenie miała ta seria w polityce wydawniczej Instytutu Literackiego.

Seria „Bez cenzury”

Działalność wydawnicza była ważnym składnikiem działalności Instytutu Literackiego w Paryżu. Redaktor Jerzy Giedroyc dbał o dobór materiałów do publikacji. Od 1946 r. w Instytucie wydawano książki, a pierwszy numer „Kul-

ture” ukazał się w 1947 r.¹ Książki wydawane przez Instytut Literacki w Paryżu po 1953 r. były opatrzone wspólną nazwą „Biblioteka Kultury”. Seria będąca przedmiotem zainteresowania niniejszego artykułu była jedną z podserii, które funkcjonowały w jej ramach. Na temat podserii „Dokumenty” i „Archiwum rewolucji” pisała m.in. Małgorzata Ptasińska, szczegółowo omawiając proces wydawniczy i zakres publikacji książkowych do 1966 r.² Książki oznaczone już na okładce jako pochodzące z serii „Bez cenzury” ukazywały się przez cztery lata w latach siedemdziesiątych XX w. Dwa pierwsze lata przyniosły pięć publikacji, w trzecim roku pojawiły się kolejne dwie pozycje oraz następna po dwuletniej przerwie. W 1977 r. ukazały się następujące prace: *Maść na szczury* Bogdana Madeja, *Widziane z ławy obrończej Anieli Steinsbergowej, Ja wiem, że to niesłuszne* Stanisława Barańczaka, *Kościół, lewica, dialog* Adama Michnika oraz *Literatura* Wiktora Woroszyńskiego. W 1978 r. do tego grona dołączyły: *Nierzeczywistość* Kazimierza Brandysa, *Socjalizm po 60 latach* Władysława Bieńkowskiego, *Niech życie rośnie. Wiersze* Ryszarda Krynickiego, publikacja PPN – *Polskie Porozumienie Niepodległościowe* oraz *Zasady ideowe* Jacka Kuronia. Kolejne pozycje pochodzące z 1979 r. to Stanisława Barańczaka *Etyka i poetyka. Szkice 1970–1978* oraz Bronisława Krzyżanowskiego *Wileński matecznik 1930–1944*. Ostatnią książką serii był tomik wierszy autorstwa Stanisława Barańczaka *Tryptyk z betonu, zmęczenia i śniegu*, wydany w 1981 r. Na trzynaście tytułów dziewięć jest dostępnych online na portalu „Kultury” paryskiej. Wymienione publikacje mają zróżnicowany charakter i rozległą tematykę, ponadto przynależą do wielu gatunków.

Jeśli chodzi o nazwę serii, to – jak pisał Paweł Mazur w jednej z recenzji – miały to być „utwory pisarzy i działaczy żyjących w kraju, którzy nie mogą lub nie chcą poddać się rygorom partyjnej cenzury i z pełną świadomością podejmują ryzyko publikowania na Zachodzie”³. Na stronie „Kultury” paryskiej można zauważyć, że w trzech podseriach stworzonych przez Redaktora,

¹ Na temat początków funkcjonowania i działalności Instytutu Literackiego zob. m.in.: I. Hofman, *Szkice o paryskiej Kulturze*, Toruń 2004; R. Habielski, *Dokąd nam iść wypada? Jerzy Giedroyc od „Buntu Młodych” do „Kultury”*, Warszawa 2006; A.S. Kowalczyk, *Giedroyc i „Kultura”*, Wrocław 2006; *idem*, *Wena do polityki. O Giedroyciu i Mieroszewskim*, Warszawa 2014; *idem*, *Od Bukaresztu do Lafitów. Jerzego Giedroycia rzeczpospolita epistolarna*, Sejny 2006; S.M. Nowinowski, *Jerzy Giedroyc w 1946 roku*, Gdańsk 2018; M. Ptasińska-Wójcik, *Z dziejów Biblioteki „Kultury” 1946–1966*, Warszawa 2006; M. Żebrowski, *Jerzy Giedroyc. Życie przed „Kulturą”*, Kraków 2012, a także serię „Archiwum Kultury”, w ramach której jest wydawana korespondencja Jerzego Giedroycia.

² Zob. M. Ptasińska-Wójcik, *Z dziejów Biblioteki...*, s. 294–325.

³ P. Mazur, *Bez cenzury*, „Tydzień Polski”, 19 III 1977, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1977_1_069, dostęp 28 IX 2022 r.

w tym właśnie „Bez cenzury”, „z jednej strony demaskowano [...] komunizm w perspektywie historycznej i współczesnej, z drugiej ilustrowały genezę oraz przebieg przełomowych wydarzeń w Polsce postalinowskiej i ich konsekwencje, jak powstanie nurtu rewizjonistycznego czy opozycji demokratycznej”⁴. Autorzy, którzy publikowali swoje dzieła w tej serii w paryskiej „Kulturze”, podpisali je własnymi nazwiskami.

„Bez cenzury” – problematyka

Jak zaznaczyłam powyżej, cała seria składa się z trzynastu publikacji. Opowiadania Bogdana Madeja *Maść na szczury* ukazały się pierwsze. Na całość zbioru składa się sześć opowiadań⁵. W zapowiedziach wydawniczych można przeczytać, że jest to „tom drapieżnych opowiadań”, które opisują „rzeczywistość polskiej prowincji”⁶. Książka w styczniu 1976 r. została złożona w PIW-ie, odrzucono ją jednak, stąd decyzja jej autora o drukowaniu w Instytucie⁷. Część opowiadań wykorzystuje pewien bardzo charakterystyczny dialekt, w którym – zdaniem Janiny Katz-Hewetson – „ze zderzenia mowy autentycznej z zabiegami przysługującymi poezji rodzi się proza zaskakująca urodą, dobitnością, trafnością sformułowań”⁸. Opowiadania poruszają problematykę społeczną, zawierają charakterystykę postaci w ujęciu socjologicznym. Przedstawieni bohaterowie wywodzą się często ze środowiska chłopskiego (m.in. chłop wyruszający do fabryki po podkowy, stary emigrant wracający na wieś z Ameryki z zaoszczędzonym milionem, dorabiający robotnicy). Przedstawione sytuacje nawiązują do rzeczywistości polskiej, choć opisaną z ironicznym dystansem. Jednocześnie autor w dość pesymistyczny sposób ukazuje skalę problemów, z którymi mierzą się jego bohaterowie po wojnie, ich żądze, niekiedy pazerność i strach. Opowiadania odnoszą się także m.in. do społeczeństwa biurokratyzowanego do granic absurdu (*Podkowy*, *Maść na szczury*) czy skorumpowanych urzędników (*Kurs na lewo*)⁹. Książka

⁴ *Polityka wydawnicza*, <https://kulturaparyska.com/pl/search/searched-article/11/8357/madej>, dostęp 28 IX 2022 r.

⁵ Tytuły opowiadań Bogdana Madeja z tego tomu: *Podkowy*, *Kurs na lewo*, *Pan Wacław*, *Pochówek*, *Głęboką nocą*, *Walc*, *Maść na szczury*.

⁶ *Nowości wydawnicze*, „Kultura” 1977, nr 10 (361), s. 33.

⁷ T. Klusek, *Przeznaczenie i bunt. Rzecz o pisarstwie Bogdana Madeja*, „Akcent” 2017, nr 1, s. 28.

⁸ J. Katz-Hewetson, *Lekkostrawny naród*, „Kultura” 1977, nr 10 (361), s. 105.

⁹ Zob. T. Klusek, *Przeznaczenie...*, s. 28–30.

zyskała pochlebne recenzje m.in. w „Orle Białym – Na Antenie”¹⁰, „Dzienniku Związkowym – Zgodzie”¹¹, „Związkowcu”¹² oraz „Tygodniu Polskim”¹³.

Relacje z procesów wydane przez Anielę Steinsbergową w publikacji *Widziane z ławy obrończej* są drugim tomem serii. Dotyczą procesów politycznych przeciwko byłym działaczom Polski Podziemnej i przywódcom PPS, które odbyły się w latach pięćdziesiątych XX w.¹⁴ W kontekście tej książki podkreślano, że przedstawiony materiał opierał się na źródłach zebranych przez świadka i uczestnika zdarzeń. Procesy opisane przez Steinsbergową ujawniały wiele szczegółów z życia osób oskarżonych. Przede wszystkim była omawiana sprawa niesłusznie oskarżonego Kazimierza Moczarskiego, choć autorka zwróciła również uwagę na proces sędziego śledczego Stanisława Cybulskiego. Publikacja powstała, gdyż od 1954 r. Steinsbergowa zajmowała się sprawami rehabilitacyjnymi. W dziele zostały przytoczone m.in. słowa Moczarskiego przed sądem z wymienionym katalogiem tortur, które były wobec niego stosowane, a także wypowiedzi innych działaczy skazanych w latach czterdziestych XX w.¹⁵ Katz-Hewetson podsumowała: „tylko to skłania do optymizmu: postawa Steinsbergowej, która w sposób najbardziej oczywisty przeciwstawia się tezie o przystosowaniu do zła, o niemożności przeciwdziałania złu”¹⁶.

Kolejną publikacją w ramach serii „Bez cenzury” był wybór wierszy Stanisława Barańczaka *Ja wiem, że to niesłuszne. Wiersze z lat 1975–1976*. Był to pierwszy tom wydany poza krajem i za tą właśnie książkę Barańczak otrzymał nagrodę „Kultury”¹⁷. Przedmowa Adama Michnika do wydania wierszy

¹⁰ W. Kondratowicz, *Nowa książka Madeja na Zachodzie*, „Orzeł Biały – Na Antenie”, maj 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_1_108, dostęp 28 IX 2022 r.

¹¹ W. Kondratowicz, *Nowa książka Madeja na Zachodzie*, „Dziennik Związkowy – Zgoda”, 10–11 VI 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_1_160, dostęp 28 IX 2022 r.

¹² B.H., *Bez cenzury*, „Związkowiec”, 30 III 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_1_078, dostęp 28 IX 2022 r.

¹³ P. Mazur, *Bez cenzury*...

¹⁴ Poszczególne części książki składały się z następujących rozdziałów: *Wstęp, Procesy przeciwko działaczom tzw. podziemia akowskiego, Sprawa Kazimierza Moczarskiego, Bez rehabilitacji*.

¹⁵ A. Stypułkowska, *Powtórki i wzorce historyczne*, „Tydzień Polski” (Londyn) 1977, nr 11 (66), https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_1_070, dostęp 28 IX 2022 r.; J. Krawiec, *W szponach bolszewickich zbirów*, „Dziennik Związkowy Zgoda”, 30 III 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_1_077, dostęp 28 IX 2022 r.; A. Chciuk, *Dwie bomby*, „Wiadomości Polskie”, 22 V 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_1_128, dostęp 28 IX 2022 r.

¹⁶ J. Katz-Hewetson, *Widziane z ławy obrończej*, „Kultura” 1977, nr 10 (361), s. 115.

¹⁷ Zob. informacja o przyznanych nagrodach, „Kultura” 1977, nr 7–8 (358–359), s. 40. W opublikowanym tomie znajdują się trzy cykle wierszy: *Ugryź się w język, Określona epoka, Sam sobie winien*.

nie ukazała się w samej publikacji, jednak została wydrukowana na łamach „Kultury”¹⁸. W recenzjach podkreślano warstwę językową, a także swoistą ironię oraz odwołania do wartości, właściwe poezji Barańczaka¹⁹. Był to jeden z trzech tomików poezji, które ukazały się w serii.

Drugi tom wierszy Barańczaka – *Tryptyk z betonu, zmęczenia i śniegu* – pochodzi z 1981 r. i jednocześnie jest zamknięciem serii. Składa się z trzech cykli wierszy: *Kątem u siebie (wiersze mieszkalne)*, *Dziennik zimowy (wiersze okolicznościowe)*, *Dojść do lady (wiersze nabywcze)*. W serii znalazł się ponadto tomik wierszy Ryszarda Krynickiego z 1979 r. *Niech życie rośnie*. Wiersze, który zawiera cykle: *To, nic albo inne wiersze do użytku wewnętrznego i I naprawdę nie wiedzieliśmy*. W jednej z recenzji tomików obu poetów pojawia się stwierdzenie, że „poezja Barańczaka i Krynickiego jest poezją patriotyczną, czy, jak się dawniej mówiło, poezją obywatelską. Barańczaka poprzez zadania, jakie sobie stawia, Krynickiego także w tradycyjnym znaczeniu tego słowa. Krynicki pisze wiersze o ojczyźnie – niekochanej matce”²⁰.

Poza poezją w 1979 r. ukazały się eseje autorstwa Barańczaka pt. *Etyka i poetyka*. Odnoszą się one do wydarzeń Marca '68 jako przeżyć, „które zdecydowały o postawie młodego pokolenia”²¹. Zbiór składający się z pięciu części skupia się na krytycznej ocenie stanu powojennej poezji w kontekście wartości moralnych i estetycznych. Wśród tekstów znajdują się recenzje i artykuły o innych poetach i pisarzach, m.in. Osipie Mandelsztamie, Josifie Brodskim, Zygmuncie Herbercie, Czesławie Miłoszu²².

Książka Adama Michnika *Kościół, lewica, dialog*, kolejny tom serii „Bez cenzury”, wywołała dyskusję m.in. na łamach paryskiej „Kultury”. Uwagi były formułowane zarówno do sposobu pojmowania pojęć, do których autor najczęściej się odwoływał, tj. „lewica laicka” i „Kościół”, jak i do przedstawionej warstwy historycznej²³. Podkreślano, że autor w bardzo dojrzały sposób poruszył zagadnienia, o których się wypowiadał, ponieważ nie był

¹⁸ A. Michnik, *Wiersze St. Barańczaka – zamiast Przedmowy*, „Kultura” 1977, nr 5 (356), s. 117.

¹⁹ W. Wirpsza, *Poeta okolicznościowy*, „Kultura” 1977, nr 7–8 (358–359), s. 223–225. Zob. także A.S. Kowalczyk, *Giedroyc i „Kultura”*, Wrocław 1999, s. 249.

²⁰ J. Katz-Hewetson, *Aby podnieść różę...*, „Kultura” 1980, nr 9 (396), s. 134.

²¹ *Ibidem*, s. 124.

²² M. Broński [W. Skalmowski], *Własny głos*, „Kultura” 1979, nr 6 (381), s. 129–131; L. Vallee, *Stanisław Barańczak. Etyka i poetyka: szkice 1970–1978*, Paris. *Instytut Literacki*. 1979, „World Literature Today, A Literary Quarterly of the University of Oklahoma” 1981, 1981_3_003, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1981_3_003, dostęp 28 IX 2022 r.

²³ B. Lasocki, *O książce Adama Michnika. Dialog z Michnikiem*, „Kultura” 1977, nr 9 (360), s. 113–123. Zob. także A.S. Kowalczyk, *Giedroyc...*, s. 256.

jedynie świadkiem, lecz także uczestnikiem życia społeczno-politycznego²⁴. W przedmowie do książki Stefan Kisielewski zadał pytanie, „czy jednak na tych polemiczno-intelektualnych ocenach i zastrzeżeniach laika ma się wszystko zakończyć? Nie, Autor odczuwa pragnienie pogłębienia sprawy. I oto ostatnia partia książki jest zejściem w najgłębsze, eschatologiczne podkłady dualizmu między postawą świecką a religijną”²⁵. Książka zyskała pozytywne recenzje w różnych czasopismach, m.in. w kanadyjskim „Związkowcu”²⁶, „Wiadomościach”²⁷, „Przemianach”²⁸, londyńskim „Tygodniu Polskim”²⁹ oraz recenzje negatywne, m.in. w „Dzienniku Polskim” w Detroit³⁰. Zamieszczano uwagi polemiczne, w których podkreślano polityczną warstwę książki i polityczną aktywność jej autora. Publikacja stała się również okazją do przeprowadzenia rozmowy³¹. Dyskusja nie toczyła się jedynie w momencie wydania książki, nawiązania do niej pojawiały się chociażby w 1981 r.³²

Ówczesna sytuacja autorów często była przedmiotem analiz i rozważań w powstających tekstach. W 1977 r. Giedroyc zdecydował się wydać powieść Wiktora Woroszyńskiego pt. *Literatura*, która była poświęcona losom pisarzy właśnie. Katz-Hewetson stwierdziła, że „*Literatura* jest owym »mówieniem na głos« o własnym doświadczeniu politycznym, artystycznym i osobistym, zdobytym na przestrzeni niemal trzydziestu lat”³³. Powieść koncentrowała się wokół motywów i postaci: Tadeusza Borowskiego, starej i nowej miłości, obrazów wojny. Odwoływała się do wspomnień i czasów minionych. Mimo

²⁴ X.Z.M., „*Kościół, lewica, dialog*”, „Kultura” 1977, nr 9 (360), s. 124–127.

²⁵ S. Kisielewski, *Przedmowa* [w:] A. Michnik, *Kościół, lewica, dialog*, Paryż 1977, s. 10.

²⁶ J. Łopuszański, *O wspólny front walki z totalitaryzmem*, „Związkowiec” (Toronto), 10 VIII 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_2_055, dostęp 29 IX 2022 r.

²⁷ A. Pospieszalski, *Adama Michnika dialog z Kościołem*, „Wiadomości” (Londyn), 21 VIII 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_2_061, dostęp 29 IX 2022 r.

²⁸ W. Odojewski, *O dialogu Kościoła i laickiej lewicy – refleksje nad książką Adama Michnika*, „Przemiany. Pismo Polskiej Partii Socjalistycznej” 1977, nr 8 (25), https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_2_047, dostęp 30 IX 2022 r.

²⁹ J. Nowak, *Pojednanie*, „Tydzień Polski” (Londyn), 16 VII 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_2_025, dostęp 30 IX 2022, „Dziennik Polski” (Detroit), 28 VII 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_2_038, dostęp 30 IX 2022 r.

³⁰ T. Borowicz, *Dialog lewicy z Kościołem*, „Dziennik Polski” (Detroit), 3 IV 1978, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1978_1_060, dostęp 30 IX 2022 r.

³¹ J. Drewnowski, *Kapitulacja ideologiczna i ofensywa polityczna*, „Kultura” 1977, nr 12 (363), s. 111–117; S. Kisielewski, A. Michnik, *Rozmowa Kisiel–Michnik*, „Kultura” 1978, nr 5 (368), s. 10–15.

³² J. Tischner, *W imieniu laickiej lewicy*, „Kultura” 1981, nr 4 (403), s. 3–16.

³³ J. Katz-Hewetson, *Dojrzałe lata hunwejbina*, „Kultura” 1979, nr 3 (378), s. 145–149.

że podtytuł „powieść” został umieszczony przez samego autora, w książce można odnaleźć cechy pamiętnika³⁴.

Rok później Redaktor zdecydował się ponownie wydać powieść. Tym razem był to utwór Kazimierza Brandysa pt. *Nierzeczywistość*. Główny bohater, reżyser teatralny, udziela odpowiedzi na pytania z kwestionariusza. Taka monologowa forma przekazu pozwala na zaprezentowanie opinii i przeżyć oraz stopniowe otwieranie się narratora. „Głównym problemem zajmującym autora jest: czym współczesny Polak różni się od ludzi wyrosłych w innym kręgu uwarunkowań? »Ankieta« zaczyna się w książce od pytania: czy odczuwam swoją odmienność, porównując się z ludźmi żyjącymi w krajach nieobjętych komunizmem [...]»³⁵. W ankiecie ocenia działalność polityków, wydarzenia minione, np. aresztowania, w konsekwencji komentuje rzeczywistość i dokonuje analizy społeczeństwa³⁶. Na podstawie odpowiedzi na zadawane pytania można również zweryfikować stosunek bohatera „do Zachodu” i własnej pozycję w świecie. O książce pisali krytycy literaccy, m.in. w londyńskim „Dzienniku Polskim”, „Wiadomościach” czy „Dzienniku Związkowym Zgoda”.

Wśród zapisów wspomnieniowych opublikowanych w serii „Bez cenzury” znajduje się również pozycja Bronisława Krzyżanowskiego *Wileński matecznik 1939–1944*. Autor (pseud. „Bałtruk”) był dowódcą „dowodził oddziałem dywersyjnym o kryptonimie »Baza-Miód«, wchodzącym w skład V odcinka »Wachlarza«, a po jego rozwiązaniu – Kedywu Armii Krajowej Okręgu Wileńskiego w Wilnie”³⁷. Publikacja doczekała się bezpośredniej reakcji jednego z czytelników pisma³⁸. W liście do redakcji zawarł pozytywną recenzję i podał dodatkowe dane związane z opisywanymi wydarzeniami. Warto dodać, że druga część tych wspomnień ukazała się w „Zeszytach Historycznych” w 1986 r.

Kolejny tom serii jest autorstwa Jacka Kuronia i nosi tytuł *Zasady ideowe*. Spis rzeczy zawiera następujące części publikacji: *Od Autora*, *Mysli o programie działania*, *Uwagi o strukturze ruchu demokratycznego*, *Zasady ideowe*, *Postscriptum*. Spostrzeżenia autora, sformułowane w tej publikacji, mają zachęcać do dyskusji i wymiany poglądów. „Jest nad czym dyskutować? I to jak

³⁴ B.M. Ludwiński, *Na kanwie osobistych wspomnień*, „Głos Polski” (Toronto), 9 III 1978, https://kultura-paryska.com/pl/cuttings/show/1978_1_045, dostęp 30 IX 2022 r.

³⁵ M. Broński [W. Skalmowski], *Poszukiwanie formuły*, „Kultura” 1978, nr 4 (367), s. 141.

³⁶ B.M. Ludwiński, *Na chłodno i z pasją*, „Głos Polski” (Toronto) 1978, nr 16, https://kultura-paryska.com/pl/cuttings/show/1978_1_068, dostęp 29 IX 2022 r.

³⁷ B. Krzyżanowski, *Wileński matecznik. Część II. Zmierzch nadziei*, „Zeszyty Historyczne” 1986, nr 75, s. 79–80.

³⁸ J. Morelewski, *List do redakcji*, „Kultura” 1979, nr 9 (384), s. 167–169.

jeszcze! A więc dyskutujmy, byle rzetelnie, bez ustawiania sobie przeciwnika – i w przeświadczeniu, że więcej nas łączy niż dzieli. W dziedzinie myśli ideowej współpraca polega na sporach, polemikach i kontrowersjach...”³⁹.

Następna publikacja serii autorstwa Władysława Bienkowskiego pt. *Socjalizm po 60 latach* ukazała się w 1978 r.⁴⁰ Jak pisał we wstępie autor, „rozważania niniejsze dotyczą problemów ustrojowych Związku Radzieckiego i są próbą analizy niektórych tylko stron aktualnej rzeczywistości społeczno-politycznej. [...] Rozważania te mają z konieczności charakter sumaryczny, oparte są na wnioskach z fragmentarycznych materiałów oraz na wieloletniej »obserwacji uczestniczącej«”⁴¹. Książka ta była komentowana w prasie, m.in. w „Dzienniku Polskim”⁴² czy „Il Giornale”⁴³. O jej znaczeniu może świadczyć również to, że została przetłumaczona na język francuski i wydana w czasopiśmie „Politique Aujourd’hui”⁴⁴.

W 1979 r. ukazała się kolejna publikacja pt. *PPN – Polskie Porozumienie Niepodległościowe*. W spisie rzeczy można odnaleźć następujące dokumenty: *Oświadczenia; Teksty problemowe; Poradnik społeczny; Praca indywidualna; Prognozy chochoła*. Posłowie zostało podpisane przez Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, Leszka Kołakowskiego i Jerzego Lerskiego. Tom był omawiany i komentowany, o czym świadczą echa dyskusji i komentarze drukowane w prasie. Fragmenty publikacji zostały przedrukowane np. w kanadyjskim „Związkowcu”⁴⁵. Warto zaznaczyć, że na podstawie tomu powstał scenariusz, a w konsekwencji audycja radiowa w Radiu Wolna Europa poświęcona wydanej publikacji⁴⁶.

³⁹ P. Mazur, *Spory, polemiki, kontrowersje...*, „Dziennik Polski”, 12 VIII 1978, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1978_2_031, dostęp 1 X 2022 r.

⁴⁰ Spis treści: *Wstępne refleksje; Stan i metody badań nad ustrojem radzieckim; Dyktatura a demokracja; Zagadka stalinowskiej konstytucji; Kiedy zaczął się socjalizm?; „Rozwinięte społeczeństwo socjalistyczne”; Rola cenzury; Rola izolacji w ewolucji społecznej; „Despotyzm idealny” i społeczeństwo „bezklasowe”; Dwa przeciwstawne nurty w rozwoju Związku Radzieckiego; Społeczeństwo „jednakowo myślące”; Partia jako siła kierownicza; Dramat „nieadekwatności”; Słowo o zachodnich partiach komunistycznych; Konkluzje; Posłowie.*

⁴¹ W. Bienkowski, *Socjalizm po 60 latach*, Paryż 1978, s. 9.

⁴² J. Nowicki, *Dwa systemy – porównanie*, „Dziennik Polski”, 3 VI 1975, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1975_2_010, dostęp 1 X 2022 r.

⁴³ G. Herling, *Socialismo schizofrenico*, „Il Giornale”, 1 II 1978, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1978_1_030, dostęp 1 X 2022 r.

⁴⁴ W. Bienkowski, *Le socialisme 60 ans après*, „Politique Aujourd’hui” 1979, nr 1–2, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1979_1_017, dostęp 1 X 2022 r.

⁴⁵ *Tradycja niepodległościowa i jej wrogowie*, „Związkowiec” (Toronto), 6 IX 1978, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1978_2_047, dostęp 1 X 2022 r.

⁴⁶ Cultural Program, Radio Free Europe. CS Broadcasting Department, 16 IV 1979, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1979_1_061, dostęp 1 X 2022 r.

„Bez cenzury” – autorzy i gatunki

W omawianej serii opublikowano książki jedenastu autorów. Z reguły były to pojedyncze tytuły, tylko Stanisław Barańczak pojawił się trzykrotnie – dwa razy jako poeta i raz jako eseista. Pozostali autorzy to: Bogdan Madej, Aniela Steinsbergowa, Stanisław Barańczak, Adam Michnik, Wiktor Woroszyński, Kazimierz Brandys, Władysław Bieńkowski, Ryszard Krynicki, Jacek Kuroń i Bronisław Krzyżanowski.

Bogdan Madej (1934–2002) był pisarzem, dziennikarzem i tłumaczem. W Instytucie Literackim opublikował dwie książki – w 1974 r. ukazały się *Piękne kalalie albo dojrzewanie miłości* oraz wspomniana wcześniej *Maść na szczury*. Kolejna autorka, Aniela Steinsbergowa (1896–1988), była adwokatem, członkiem KOR-u. Oprócz publikacji *Widziane z ławy obrończej* złożyła m.in. tekst do „Zeszytów Historycznych”. Z kolei Stanisław Barańczak (1946–2014) był poetą, tłumaczem i krytykiem literackim. W Instytucie Literackim publikował swoje utwory, zarówno poetyckie, jak i prozatorskie, w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. W tych samych latach publikował w „Kulturze” także poeta, Ryszard Krynicki (ur. 1943). W gronie pisarzy znajduje się redaktor i autor dwóch książek wydanych w Instytucie oraz artykułów w „Kulturze” – Adam Michnik. Wiktor Woroszyński (1927–1996), poeta, pisarz i tłumacz, publikował na łamach „Kultury” artykuły na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w., a także zajmował się przekładami z języka rosyjskiego i ukraińskiego. Pisarz Kazimierz Brandys (1916–2000) wydał w Instytucie pięć książek (powieść i zapisy dziennikowe), natomiast Bronisław Krzyżanowski (1906–1983) opublikował swoje wspomnienia z lat 1939–1944 w postaci książkowej oraz w „Zeszytach Historycznych” (uzupełnienia). W serii pojawiła się ponadto publikacja Jacka Kuronia (1934–2004), polityka i historyka oraz Władysława Bieńkowskiego (1906–1991), autora m.in. czterech książek w serii „Dokumenty”.

W serii publikowano teksty należące do różnych gatunków. W pierwszym wydanym tomie pojawiają się opowiadania. Wśród publikacji znalazły się również dwie powieści oraz wspomnienia. Można ponadto wymienić sprawozdania i relacje oraz eseje, a także analizy oraz wybór artykułów. Warto zaznaczyć, że stosunkowo liczną reprezentację ma też poezja (trzy tytuły).

Opowiadania Bogdana Madeja prezentują wybrane środowisko i jego specyfikę. Ukazanie problemów i konkretnych zachowań na wybranych przykładach służy unaocznieniu skali zjawiska. Funkcję wspierającą pełni

także język. Z kolei sprawozdania i relacje z procesów prowadzonych w latach pięćdziesiątych XX w., które opublikowała Steinsbergowa, oparte na szczegółowym materiale źródłowym, wyraźnie skupiają się na aspekcie dokumentacyjnym. Przywoływane cytaty wypowiedzi głównych bohaterów wzmacniają ten efekt. Gatunki poetyckie znalazły swoją realizację w twórczości Barańczaka i Krynickiego. Forma powieści została wybrana przez dwóch autorów – Woroszylskiego i Brandysa. Dłuższa forma literacka pozwoliła na zaprezentowanie szerszego spektrum problemów, rozwinięcie charakterystyki głównego bohatera oraz zaakcentowanie kontekstu społeczno-historycznego. Wspomnienia Krzyżanowskiego skupiały się z kolei na wątkach historycznych (głównie wojennych), ten gatunek pozwolił na uszczegółowienie przekazu, ujawnienie własnych obserwacji, a tym samym umożliwienie skonfrontowania ich m.in. z zachowaną dokumentacją opisującą ten okres i zakres funkcjonowania. W ramach serii zostały również opublikowane zbiory artykułów i analiz dotyczących sytuacji politycznej i uwarunkowań historycznych, m.in. Bienkowskiego. Te formy gatunkowe sprzyjają zaprezentowaniu zestawu danych, komentarzy eksperckich i analiz dokonanych w kontekście wydarzeń społeczno-politycznych.

„Bez cenzury” – Jerzy Giedroyc o serii

W listach do swoich autorów redaktor Jerzy Giedroyc nawiązywał do planu wydawniczego oraz finalnie publikowanych książek. W liście do Czesława Miłosza pisał o tekście Krzyżanowskiego: „Mam wspomnienia Bronisława Krzyżanowskiego j[u]n[i]ora z okresu okupacji, doskonale napisane. Zastanawiam się, czy je wydać”⁴⁷. Z korespondencji wynika, że decyzja zapadła i już dwa miesiące później Giedroyc pisał: „à propos Wilna – wydaję duży tom wspomnień Bronisława Krzyżanowskiego (syna wielkiego Krzyżanowskiego), dotyczący Wilna w okresie wojny; tekst wydaje mi się bardzo ciekawy”⁴⁸.

Z kolei w korespondencji z Leszkiem Kołakowskim Redaktor wspominał o trudnościach z wydaniem książki Brandysa, a jednocześnie obawą przed drukowaniem poza Polską. „Jeśli idzie o zatrzymane w Kraju książki niepolityczne, to nie słyszałem o nich, z wyjątkiem książki Brandysa. N[ota]b[ene] odmówiono mu paszportu i złożył odwołanie. Boję się, że nie znajdzie Pan wydawców na te

⁴⁷ J. Giedroyc, C. Miłosz, *Listy 1973–2000*, opr. M. Kornat, Warszawa 2012, s. 242 (List nr 818 z 29 X 1978).

⁴⁸ *Ibidem*, s. 251 (List nr 825 z 20 XII 1978).

książki. Może Stypułkowski? Mój plan wydawniczy jest bardzo przeciążony, ale poza tem w Kraju jest jednak obawa przed drukowaniem u nas”⁴⁹.

Jerzy Giedroyc w liście do Leszka Kołakowskiego zapowiadał również wysyłkę książki Michnika i opisywał nadzieje, jakie żywił w związku z jej odbiorem u czytelników, „właśnie dziś robimy ekspedycję książki Michnika. Liczę, że wywoła duży rezonans”⁵⁰.

Redaktor informował także m.in. o planach wydawniczych względem Woroszyłskiego, „z przesłanych mi licznych rękopisów decyduję się na wydanie jeszcze w tym roku jego powieści *Literatura*. Ta decyzja Wor[oszyłskiego] jest niezmiernie znamienna i świadczy chyba o zaostrzeniu się sytuacji. Jak dotąd bowiem b[ardzo] unikał publikowania w »K[ulturze]« czy w prasie emigracyjnej pod swym nazwiskiem”⁵¹. Giedroyc zapowiadał w liście, że dysponuje tekstami Woroszyłskiego: „mam niestety całą kupę maszynopisów Wiktora. W każdym razie dałem do składu *Literaturę*, może w numerze wrześniowym dam fragment z jego książki o Puszkynie”⁵².

Ponadto w korespondencji z Kołakowskim porusza sprawę przekazanych mu dokumentów PPN: „Załączam [...] ostatnio z Warszawy otrzymany tekst PPN”⁵³, „Oto nowy tekst PPN – mniej ciekawy niż inne. Nowe, zdaje się interesujące, powinny nadejść rychło”⁵⁴.

Zaprezentowany wybór cytatów z korespondencji Redaktora świadczy o wadze, jaką przywiązywał do wydawanych publikacji. Zapowiadając i komentując nadsyłane materiały, często uzyskiwał opinie zwrotne swoich korespondentów czy wręcz prośby o przesłanie zapowiadanych publikacji do lektury i recenzji.

***

Seria „Bez cenzury” wydawana przez Jerzego Giedroycia odgrywała dużą rolę w polityce wydawniczej Instytutu Literackiego w Paryżu. Oprócz tego, że autorzy mieli możliwość opublikowania swoich utworów, na dodatek pod własnym nazwiskiem, stwarzała także możliwość dotarcia do czytelników. Redaktor sięgnął po nazwiska twórców, którzy mieli już swój debiut w wydawnictwach

⁴⁹ J. Giedroyc, L. Kołakowski, *Listy 1957–2000*, wstęp P. Kłoczowski, oprac. H. Citko, Warszawa 2016, s. 208 (List nr 171 z 6 V 1976).

⁵⁰ *Ibidem*, s. 248 (List nr 213 z 23 V 1977).

⁵¹ *Ibidem*, s. 214 (List nr 214 z 20 VI 1977).

⁵² *Ibidem*, s. 252 (List nr 216 z 4 VII 1977).

⁵³ *Ibidem*, s. 259 (List nr 225 z 7 X 1977).

⁵⁴ *Ibidem*, s. 266 (List nr 233 z 30 XI 1977).

Instytutu, bo publikowali np. w „Kulturze” czy „Zeszytach Historycznych”, ale utworzyli łamy również dla tych, których wcześniej w Instytucie nie wydawał. Problematyka poruszana w serii odnosiła się do wydarzeń bieżących, komentowała lub podkreślała ważne wydarzenia o charakterze historycznym. Cytowane źródła i wypowiedzi osób, przywoływane niekiedy *in extenso* ujawniały nieznanne źródła, do których dotarli autorzy. Na uwagę zasługuje również zróżnicowanie gatunkowe, począwszy od opowiadań, powieści, wspomnień, sprawozdań, analiz, po poezję, co świadczy o stworzeniu serii rozbudowanej i interesującej dla czytelników. Dla Jerzego Giedroycia wydawanie książek odgrywało ważną rolę, a hasło oddziaływania przez słowo znalazło swoją realizację m.in. w przywołanej w serii „Bez cenzury”.

Bibliografia

Źródła

- Barańczak S., *Etyka i poetyka. Szkice 1970–1978*, Paryż 1979.
Barańczak S., *Ja wiem, że to niesłuszne. Wiersze z lat 1975–1976*, Paryż 1977.
Barańczak S., *Tryptyk z betonu, zmęczenia i śniegu*, Paryż 1981.
Bieńkowski W., *Socjalizm po 60 latach*, Paryż 1978.
Brandys K., *Nierzeczywistość*, Paryż 1978.
Krynicki R., *Niech życie rośnie. Wiersze*, Paryż 1978.
Krzyżanowski B., *Wileński matecznik 1939–1944*, Paryż 1979.
Kuroń J., *Zasady ideowe*, Paryż 1978.
Madej B., *Maść na szczury*, Paryż 1977.
Michnik A., *Kościół, lewica, dialog*, Paryż 1977.
PPN – *Polskie Porozumienie Niepodległościowe*, Paryż 1978.
Steinsbergowa A., *Widziane z ławy obrończej*, Paryż 1977.
Woroszyński W., *Literatura*, Paryż 1977.

Opracowania

- Broński M. [Skalmowski W.], *Poszukiwanie formuły*, „Kultura” 1978, nr 4 (367).
Broński M. [W. Skalmowski], *Własny głos*, „Kultura” 1979, nr 6 (381).
Danilewicz-Zielińska M., *Bibliografia. „Kultura” (1974–1980). „Zeszyty Historyczne” (1974–1980). Działalność wydawnicza (1974–1980)*, Paryż 1981.
Danilewicz-Zielińska M., *Bibliografia. „Kultura” (1981–1987). „Zeszyty Historyczne” (1981–1987). Działalność wydawnicza (1981–1987)*, Paryż 1989.
Drewnowski J., *Kapitulacja ideologiczna i ofensywa polityczna*, „Kultura” 1977, nr 12 (363).
Giedroyc J., *Autobiografia na cztery ręce*, oprac. K. Pomian, Warszawa 2006.
Giedroyc J., Kołakowski L., *Listy 1957–2000*, wstęp P. Kłoczowski, oprac. H. Citko, Warszawa 2016.

- Giedroyc J., Miłosz C., *Listy 1973–2000*, oprac. M. Kornat, Warszawa 2012.
- Hofman I., *Szkice o paryskiej „Kulturze”*, Toruń 2004.
- Habielski R., *Dokąd nam iść wypada? Jerzy Giedroyc od „Buntu Młodych” do „Kultury”*, Warszawa 2006.
- Katz-Hewetson J., *Aby podnieść różę...*, „Kultura” 1980, nr 9 (396).
- Katz-Hewetson J., *Dojrzałe lata hunwejbina*, „Kultura” 1979, nr 3 (378).
- Katz-Hewetson J., *Lekkostrawny naród*, „Kultura” 1977, nr 10 (361).
- Katz-Hewetson J., *Widziane z ławy obrończej*, „Kultura” 1977, nr 10 (361).
- Kisielewski S., Michnik A., *Rozmowa Kisiel–Michnik*, „Kultura” 1978, nr 5 (368).
- Kłusek T., *Przeznaczenie i bunt. Rzecz o piarstwie Bogdana Madeja*, „Akcent” 2017, nr 1.
- Kowalczyk A.S., *Giedroyc i „Kultura”*, Wrocław 1999.
- Kowalczyk A.S., *Od Bukaresztu do Laffitów. Jerzego Giedroycia rzeczpospolita epistolarna*, Sejny 2006.
- Kowalczyk A.S., *Wena do polityki. O Giedroyciu i Mieroszewskim*, Warszawa 2014.
- Krzyżanowski B., *Wileński macecznik. Część II. Zmierzch nadziei*, „Zeszyty Historyczne” 1986, nr 75.
- Lasocki B., *O książce Adama Michnika. Dialog z Michnikiem*, „Kultura” 1977, nr 9 (360).
- Michnik A., *Wiersze St. Barańczaka – zamiast Przedmowy*, „Kultura” 1977, nr 5 (356).
- Morelewski J., *List do redakcji*, „Kultura” 1979, nr 9 (384).
- Nowinowski S. M., *Jerzy Giedroyc w 1946 roku*, Gdańsk 2018.
- Nowości wydawnicze, „Kultura” 1977, nr 10 (361).
- Ptaśńska-Wójcik M., *Z dziejów Biblioteki „Kultury” 1946–1966*, Warszawa 2006.
- Tischner J., *W imieniu laickiej lewicy*, „Kultura” 1981, nr 4 (403).
- Wirpsza W., *Poeta okolicznościowy*, „Kultura” 1977, nr 7–8 (358–359).
- X.Z.M., *„Kościół, lewica, dialog”*, „Kultura” 1977, nr 9 (360).
- Żebrowski M., *Jerzy Giedroyc. Życie przed „Kulturą”*, Kraków 2012.

Internet

- B.H., *Bez cenzury*, „Związkowiec”, 30 III 1977, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1977_1_078, dostęp 28 IX 2022 r.
- Bieńkowski W., *Le socialisme 60 ans après*, „Politique Aujourd’hui” 1979, nr 1–2, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1979_1_017, dostęp 1 X 2022 r.
- Borowicz T., *Dialog lewicy z Kościołem*, „Dziennik Polski” (Detroit), 3 IV 1978, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1978_1_060, dostęp 30 IX 2022 r.
- Chciuk A., *Dwie bomby*, „Wiadomości Polskie”, 22 V 1977 https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1977_1_128, dostęp 28 IX 2022 r.
- Cultural Program*, Radio Free Europe. CS Broadcasting Department, 16 IV 1979, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1979_1_061, dostęp 1 X 2022 r.
- Herling G., *Socialismo schizofrenico*, „Il Giornale”, 1 II 1978, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1978_1_030, dostęp 1 X 2022 r.
- Kondratowicz W., *Nowa książka Madeja na Zachodzie*, „Orzeł Biały – Na Antenie”, maj 1977, https://kulturaparyska.com/pl/cuttings/show/1977_1_108, dostęp 28 IX 2022 r.

- Krawiec J., *W szponach bolszewickich zbiorów*, „Dziennik Związkowy Zgoda”, 30 III 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_1_077, dostęp 28 IX 2022 r.
- Ludwiński B.M., *Na chłodno i z pasją*, „Głos Polski” (Toronto), 20 IV 1978, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1978_1_068, dostęp 29 IX 2022 r.
- Ludwiński B. M., *Na kanwie osobistych wspomnień*, „Głos Polski” (Toronto), 9 III 1978, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1978_1_045, dostęp 30 IX 2022 r.
- Łopuszański J., *O wspólny front walki z totalitaryzmem*, „Związkowiec” (Toronto), 10 VIII 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_2_055, dostęp 29 IX 2022 r.
- Mazur P., *Bez cenzury*, „Tydzień Polski”, 19 III 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_1_069, dostęp 28 IX 2022 r.
- Mazur P., *Spory, polemiki, kontrowersje...*, „Dziennik Polski”, 12 VIII 1978, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1978_2_031, dostęp 1 X 2022 r.
- Nowak J., *Pojednanie*, „Tydzień Polski” (Londyn), 16 VII 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_2_025, dostęp 30 IX 2022 r.
- Nowicki J., *Dwa systemy – porównanie*, „Dziennik Polski”, 3 VI 1975, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1975_2_010, dostęp 1 X 2022 r.
- Odojewski W., *O dialogu Kościoła i laickiej lewicy – refleksje nad książką Adama Michnika*, „Przemiany. Pismo Polskiej Partii Socjalistycznej” (sierpień) 1977, nr 8 (25), https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_2_047, dostęp 30 IX 2022 r.
- Polityka wydawnicza*, <https://kulturaraparyska.com/pl/search/searched-article/11/8357/madej>, dostęp 28 IX 2022 r.
- Pospieszalski A., *Adama Michnika dialog z Kościołem*, „Wiadomości” (Londyn), 21 VIII 1977, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_2_061, dostęp 29 IX 2022 r.
- Stypułkowska A., *Powtórki i wzorce historyczne*, „Tydzień Polski” (Londyn) 1977, nr 11 (66), https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1977_1_070, dostęp 28 IX 2022 r.
- Tradycja niepodległościowa i jej wrogowie*, „Związkowiec” (Toronto), 6 IX 1978, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1978_2_047, dostęp 1 X 2022 r.
- Vallee L., *Stanisław Barańczak. Etyka i poetyka: szkice 1970–1978*, Paris. Instytut Literacki. 1979, „World Literature Today, A Literary Quarterly of the University of Oklahoma” 1981, https://kulturaraparyska.com/pl/cuttings/show/1981_3_003, dostęp 28 IX 2022 r.

Seria „Bez cenzury” (1977–1981) w polityce wydawniczej Instytutu Literackiego w Paryżu

Instytut Literacki w Paryżu, kierowany przez Jerzego Giedroycia w latach 1946–2000, był instytucją zajmującą się wydawaniem zarówno książek, jak i czasopism, w tym „Kultury” i „Zeszytów Historycznych”. Działalność wydawnicza odgrywała

dużą rolę przede wszystkim ze względu na poruszaną problematykę i możliwość dotarcia do polskich czytelników. Publikacje wydawane przez Instytut Literacki w Paryżu często dotyczyły aktualnych problemów, zawierały komentarze i dyskusje. Analizowana w niniejszym artykule seria pojawiła się w 1977 r., a publikowane w niej książki ukazywały się przez cztery lata.

Głównym celem artykułu jest analiza publikacji z serii „Bez cenzury” w latach 1977–1981, w kontekście polityki wydawniczej Instytutu Literackiego. Zwrócono uwagę na historię serii jako osobnej inicjatywy nawiązującej do jej charakteru pozbawionego cenzury. Analiza treści pozwoliła na określenie zakresu tematycznego serii oraz autorów wydawanych w niej publikacji. W tekście wykorzystano analizę genologiczną w celu określenia rodzaju artykułów, które wybierano do realizacji tych tematów. W szerszym kontekście przeprowadzone analizy posłużyły do określenia znaczenia omawianej serii w polityce wydawniczej Instytutu Literackiego.

SŁOWA KLUCZOWE: Instytut Literacki, „Bez cenzury”, polityka wydawnicza

Ewelina Górka – doktor, adiunkt w Pracowni Badań nad Instytutem Literackim w Paryżu (Instytut Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach, Wydział Politologii i Dziennikarstwa, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej). W podejmowanej problematyce koncentruje się na badaniach działalności wydawniczej Instytutu Literackiego w Paryżu oraz publicystyce emigracji polskiej po 1945 r. z uwzględnieniem sfery kultury. Najważniejsze publikacje: *Wartości moralne i estetyczne na łamach paryskiej „Kultury”* (2018), *Publicystyka Leopolda Ungera. W kierunku dziennikarstwa poważnego* (Iwona Hofman, Ewelina Górka, Justyna Maguś, Magdalena Pataj, 2018), *Wartości moralne w publicystyce Teresy Torańskiej na łamach paryskiej „Kultury”* (2021), *Dziennik Henryka Giedroycia 1939–1940. Historia ukryta w dzienniku* (2022).

The “Uncensored” series (1977–1981) in the publishing policy of the Literary Institute in Paris

The Literary Institute in Paris, headed by Jerzy Giedroyc in the years 1946–2000, was an institution dealing with the publishing of both books and magazines – *Kultura* [Culture] and *Zeszyty Historyczne* [Historical Notebooks]. The publishing activity played a major role, especially due to the issues raised and the possibility of reaching Polish readers. The publications issued by the Literary Institute in Paris often referred to current problems, commenting on and discussing them. The series analyzed in this article appeared in 1977, and the books in this series were published for 4 years.

The main aim of the article is to analyze the publications in the series “Bez cenzury” [Uncensored] in the years 1977–1981 in the context of the publishing policy of the Literary Institute. Therefore, attention was paid to the history of the series as

Ewelina Górka

a separate initiative referring to its uncensored nature. The content analysis made possible to determine the thematic scope of the series, as well as which authors published there. Genological analysis was useful to indicate which species were selected for the implementation of these topics. In a broader context, conducted analyses were used to determine the importance of this series in the publishing policy of the Literary Institute.

KEYWORDS: Literary Institute, "Uncensored", publishing policy

Ewelina Górka – PhD, assistant professor at the Research Laboratory at the Literary Institute in Paris (the Institute of Social Communication and Media Science, the Faculty of Political Science and Journalism of the Maria Curie-Skłodowska University). Her research focuses on the publishing activities of the Literary Institute in Paris and the journalism of Polish emigres after 1945, taking into account the sphere of culture. The most important publications: *Wartości moralne i estetyczne na łamach paryskiej „Kultury”* [Moral and aesthetic values in the Parisian “Kultura”] (2018), *Publicystyka Leopolda Ungera. W kierunku dziennikarstwa poważnego* [The journalism of Leopold Unger. Towards serious journalism] (Iwona Hofman, Ewelina Górka, Justyna Maguś, Magdalena Pataj, 2018), *Wartości moralne w publicystyce Teresy Torańskiej na łamach paryskiej „Kultury”* [Moral values in the journalism of Teresa Torańska in the Parisian “Kultura”] (2021), *Dziennik Henryka Giedroycia 1939–1940. Historia ukryta w dzienniku* [The diary of Henryk Giedroyc 1939–1940. History hidden in a diary] (2022).